

Kortfattet historikk om Gjøkhotellet

Rolf Randa, desember 2013

Sammendrag

Gjøkhotellet består i dag av en samling bygg med enestående museal og historisk verdi i Sør-Varanger. Innenfor sitt slag, dokumentasjon av statlig skogsdrift- og nasjonal grensehistorie, er de vel også enestående i nasjonal sammenheng. Den eldste bygningen, Skogfosskoia, er dokumentert i bruk allerede i 1882, og har således overlevd all koloniserings- og krigshistorie i Pasvikdalen. Også andre bygg dokumenterer statlig satsing i grenselandet. Selve hovedbygget har staten overtatt etter en pasvikdøl som ikke fikk utmåling av jord grunnet finsk kone og finske foreldre. Også det en spesiell historie i norsk sammenheng. Dessverre har Gjøkhotellet i flere tiår nå vært drevet uten hensyn til de kulturelle og historiske verdier som ligger i hvert enkelt bygg og deres innhold. Skogfosskoia er et eksempel på det. Her er hundre år gamle blyantskrevne navnetrekk på vegger inne overmalt av ramp som har vært innom. Like inntil veggene på flere bygg har jeg og registrert at det har vært fyrt opp bål.

Det er derfor etter mitt syn på høy tid at anlegget blir verdsatt etter sitt innhold og at det ivaretas og driftes i henhold til sin verdi som dokumentasjon over Pasvikdalens skogs- og grensehistorie. Beliggenheten på Gjøkhotellet har den fordelen at det er en veldig tørr sørvendt plass, hvor det er lett å ta vare på tømmerbygg.

Stallen på Gjøkhotellet er i år antatt 100 år gammel. Den kommer fra Nesheim og inneholder fortsatt mange gjenstander fra skogsdriften i Pasvik.

Gjøkhotellet

Jeg har ikke kunnskap om når de første bygg ble reist på Gjøkhotellet, men tror stedet først ble etablert av tyskerne under krigen. De hadde brakker her. En av brakkene ble etter krigen bolig for trallebanevokter Benjaminsens familie. Deres bolig ved Hestefoss ble revet og tatt med over grensen av de russiske styrker da de trakk seg tilbake i 1945. Det var til denne brakken på Gjøkhotellet den russiske avhopperen Pavlov søkte da han rømte til Norge i 1953. Brakken er senere revet. I 1961 startet utbygging av skogfoss kraftverk. I den forbindelse satte skogforvalter Egil Skoglund i gang flytting av flere av skogvesenets bygg som ville bli berørt. Han sørget for at Gjøkhotellet ble som det er i dag.

Dagens hovedhus

Hovedhuset er bygget av Leonart Kærnæ, (født på Rødsand 1894)

Leonart ble gift med finske Santra Kaaret, og han drev med rein i Pasvik. Han bygde seg hus ved Steinbekken, men fikk i følge muntlige kilder ikke utmåling på stedet grunnet sitt ekteskap. Dette var i den tiden Norge fryktet den finske fare og den statlige bureisningen var startet i Pasvik. På finsk side av Pasvikelva var det da en voldsom utbygningsaktivitet, og samkvem over grensen var stort. Santras søster var først ansatt ved gjestgiveriet på finsk side ved Langvann, senere ved gjestgiveriet ved Nautsi/Grensefoss. Flere av den finske Kaaretfamilien hadde norsk-finske ektefeller. Leonart og Sandra forlot huset ved Steinbekken og flyttet før krigen til Nordsiden av Enaresjøen hvor flere av Kaaretfamilien fortsatt bor. Huset de forlot ble overtatt av Staten skoger, mens stedet det stod på ble Asbjørn Hallens bureisningsbruk. Staten skoger flyttet huset opp til Gjøkhotellet der det utgjør den eldste del av hovedhuset.

Utbygging av Skogfoss kraftverk

Da Skogfoss kraftverk skulle bygges ut ble det klart at mange gårdsbruk, hus og hytter oppover dalen ville bli berørt. Kraftverket stod ferdig i 1964. Før den tid hadde som nevnt Statens skoger ved Skogforvalter Egil Skoglund satt i gang flytting av de bygg som skogforvaltningen eide. I første rekke var det Skogvoktergården Nesheim, ytterst på Kjerringneset som ble berørt. Nesheim var opprinnelig etablert en kilometer nord for Skogly i 1903, men hovedhuset der brant ned i april 1911.

Nesheim skogvokterbolig ca. 1905. Foto: ukjent.
Skogbruksmuseets arkiv.

Nesheim 1905 på Øksendalneset nord for Skogly. I dag Tor Olaf Jakobsens hyttetomt. Stabburet herfra står i dag på Gjøkhotellet.

Huset ble gjenoppbygget i 1913 på det som i dag er kjent som Nesheim, og som nå bare markerer enden av veien utover Kjerringneset. I forbindelse med oppdemmingen av Pasvikelva sør for Skogfoss ble dette huset solgt til Otto Hesenget for riving. En bårstue som stod på Nesheim ble solgt til Åsmund Rognmo på Vaggetem og er en del av boligen der i dag. Stallen og stabburet som stod på Nesheim fikk skogforvalteren flyttet til Gjøkhotellet. I tillegg fikk han og flyttet den gamle reisehytta fra Skogfoss opp dit.

Stallen og stabburet på Gjøkhotellet

Stallen ble bygget ca 1913 mens stabburet finnes på bilde fra det gamle Nesheim bygget i 1903. Stallen ble bygget av Esten Ryeng og Johan Henrik Rauhala, mens stabburet ble bygget av gamle Nikkinen. Ved innkjørselen til Gjøkhotellet står stabburet som et enkelt, beskjedent bygg og litt bakenfor er stallen satt opp. Få utenom familien som bodde på Nesheim kjenner i dag til byggenes historie. Spesielt er stabburet å finne på mange gamle bilder. Imidlertid er fasadene endret noe i de senere år ved at de smårutete vinduene er erstattet med moderne udelte glassflater.

Stabburet på Gjøkhotellet er antatt 110 år gammelt.

Skogfosskoia

I Skillingsmagasinet i 1891 skriver Hans Jacob Sparre Schneider om en reise oppover Pasvikdalen i 1882. Historien er også trykket i heftet ”Småskrifter om Sør-Varanger”, ved A B Wessel. Schneider var konservator ved Tromsø Museum fra 1877 til sin død i 1918. Hans reisefølge i 1882 var sogneprest Georg Sandberg som var i Kirkenes fra 1875 til 1883. Turen deres er beskrevet i detalj fra den starter i Kirkenes til de når Bodsejavre (Höyhänjärvi) eller Fjærvann som det heter på norsk. Etter et opphold her på et par dager returnerer de til Kirkenes.

Både på tur og retur beskriver Schneider et opphold ved Skogfossen i en koie som var satt opp til de ”reisendes bekvemmelighet”.

Koia lå opprinnelig ved nedre ende av Skogfossen, mellom dagens skolebygning og Pasvik Taiga. Den er nevnt og fotografert av mange reisende som har vært i Pasvik i løpet av de siste hundre år. I mellomkrigstida huset den også tømmerfløterne under deres årlige ferd nedover Pasvikelva. Etter krigen, da vegen var etablert og tømmerfløtingen opphørte ble koia mindre brukt. Helge Stenbakk, som var elev ved Skogfoss skole på 60-tallet, forteller at i koia oppbevarte Skogfoss skole kjøtt om vinteren. Når internatet kjøpte inn reinkjøtt sørget vaktmester Valter Isaksen for at kjøttet ble hengt inn i koia. Konserveringen ble overlatt til vinterkulda. Etter utbyggingen av Skogfoss kraftverk ble koia heldigvis tatt vare på og flyttet til Gjøkåsen, hvor Benjaminsens den gang bodde. Daværende skogforvalter Egil Skoglund skriver om denne flyttinga i Sør-Varanger Avis 9.februar 2002. Det var i 1972-73 at skogsarbeiderne Otto Hesenet (senere ansatt ved S-V Museum) og Gunnar Olsen stod for det arbeidet.

Skogfosskoia har historisk innhold

I dag er det å avlegge koia et besøk en vitamininnsprøyting for en interessert lokalhistoriker. Ved første øyekast ser den ikke noe spesiell ut utvendig, og heller ikke innvendig. Men har man med seg en god lommelykt og ser godt etter, viser veggene innvendig seg å være et lokalhistorisk kildemateriale som hittil ikke er blitt registrert. Her har de reisende skrevet inn sine navnetrekk, personalia, dato og av og til formålet med turen. Enkelte, som Hans Thomas Lange Schaanning og Ludvig Andersen Aarst i juli år 1900, har skrevet med små bokstaver og sirlig håndskrift. På en stokk ved siden av vinduet undertegner Schaanning som ”stipendiat på ornitologisk expedition”. Dette var hans første tur i et område han senere skulle være med å sette preg på. Også vår kjente personlighet Ellisif Wessel har skrevet sitt navn her med små bokstaver. På en stokk over vinduet har hun signert med dato for seks forskjellige besøk her. Andre, som Morten Ingebrigtsen fra ”Namdalen paa Langfjordvann”, har skrevet med litt større bokstaver i 1892. Det er forresten mange av Pasvikdalens første nybyggere som har satt sine navnetrekk her, blant dem Esten Ryeng og John Eidet. Skogvokter Ottar Øksendal og skogforvalter Arthur Klerck har og brukt blyanten på en stokk. Også flere finske navnetrekk kan sees. Nils Johan Harjo og Karle Ærelä er blant disse.

I tillegg til navn fra bygda har også utenbygds reisefølger vært innom: Dr Blom med frue, kommandant Arnesen med frue, H L Brodtkob med frue var her sammen med apoteker

Agensberg i september 1903. Det eldste navnet jeg registrerte før batteriene i min lykt var brent ut, var M Selmer som hadde vært innom 25. juli 1883.

Selv om enkelte har skrevet her for mer enn 100 år siden, og til tross for at koia er laftet ned, fraktet mange mil og satt opp igjen, er skribleriene fremdeles godt leselig. Dessverre er en del av veggene også overmalt.

Skogfosskoia, beskrevet første gang i 1882

Navnetrekk inne i Skogfosskoia

Skogfosskoia er altså nærmere 150 år gammel og bærer klart preg av tidens tann. For ettertiden bør den sikres, noe som antatt krever at man i første omgang får inn god faglig kompetanse for å vurdere hva som må gjøres. Grunnet dens svært høye alder og dens spesielle historie bør det etter min oppfatning settes i gang en prosess med mål om å få bygningen fredet. Det er antatt den eldste bygningen i Pasvik.

Hjørnet inne i Skogfosskoia bærer preg av tidens tann.

Ved Skogfoss eller Mennekafossen stod en losjihytte for reisende.

Foto E. Wessel

Badstua på Gjøkhotellet

Jeg har ikke kunnskap om hvor badstua som står på Gjøkhotellet kommer fra. Mulighetene er mange. Den kan komme fra skogskoier, trallebanevokterboliger eller fra Nesheim.

Avslutning

Som en helhet er tunet på Gjøkhotellet unik i lokal sammenheng. Det bør derfor snarest bli tatt hånd om og sikret for fremtiden. For besøkende i Pasvikdalen vil det være en opplevelse å få med seg skogsarbeidernes og grenseboernes historie gjennom å se anlegget. For lokalbefolkningen vil det gi en forståelse for hva tidligere generasjoner har opplevd mens de bygget opp samfunnet vi bor i.

Dersom man greier å få til en forsvarlig drift og ivaretakelse av anlegget, er det et bygg som burde vært tilført stedet. Det gjelder den gamle reisehytta som i 1882 ble reist av legendariske Rastin- Niilas, Nils Rautiola på Skolteholmen. Holmen var den gang norsk og Nils laftet hytta for skogforvalteren på statens regning. Etter en grensejustering i 1896 ble Skolteholmen russisk og hytta ble senere flyttet til Norge og etter krigen satt opp på Skogly. Den er i dag i Egil Kalliainens eie og nyttes som vedbod. Hytteboka fra rundt 1900 finnes på Sør-Varanger Museum.

Reisehytta fra Skolteholmen

Informanter: Bjarne Ryeng, Agnes Ackermann, Lulla Fosland, Thorbjørn Hallen, Steinar Wikan.